

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA

121/2

KISWAHILI 2

(Kwa Watahiniwa walioko na Wasiokuwa Shuleni)

Muda: 3 Hour.

MAJIBU

Mwaka: 2025

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A na B zenye jumla ya maswali nane.
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na maswali matatu kutoka sehemu B. Swali la tano ni la lazima.

maktaba.tetea.org

1. Maendeleo ya sayansi na teknolojia yameifanya fasihi simulizi kupoteza uhalisia katika uwasilishaji wake. Tathmini kauli hiyo kwa kutoa hoja tano zenye mifano.

Kauli hii inaweza kutathminiwa kwa kueleza jinsi sayansi na teknolojia zimeathiri namna simulizi za fasihi zinavyowasilishwa. Kwanza, teknolojia imesababisha baadhi ya simulizi kutolewa kupitia njia za kidigitali kama vile YouTube au WhatsApp, badala ya njia za asili kama mikusanyiko ya kijamii. Hii imepunguza ushirikiano wa kijamii unaokuwepo wakati wa uwasilishaji wa fasihi simulizi.

Pili, teknolojia imewezesha wahusika wa fasihi simulizi kutumia vifaa vya kisasa kama vile simu, televisheni, au magari, hali ambayo si ya kawaida katika mazingira ya simulizi za kijadi zilizotegemea mandhari ya kijijini au ya jadi.

Tatu, lugha inayotumika katika fasihi simulizi za kisasa zinazotokana na teknolojia mara nyingi hupoteza ladha ya lugha ya asili. Watunzi hutumia misamiati ya kiteknolojia au mitindo ya kisasa ambayo inaweza kuwa mbali na lahaja au istilahi za jadi.

Nne, matumizi ya picha na video yanavyotumika kuwasilisha simulizi hufanya msikilizaji kuwa mtazamaji tu badala ya mshiriki. Hali hii hupunguza ubunifu wa msikilizaji katika kuunda picha ya tukio akilini mwake kama ilivyo katika simulizi za mdomo.

Tano, baadhi ya vipengele vya fasihi simulizi kama maigizo ya hadithi, nyimbo za kuwasilisha ujumbe, au methali hazipewi kipaumbele tena kwenye fasihi simulizi ya kisasa inayotokana na maendeleo ya teknolojia. Mifano mingi ya kisasa hulenga burudani zaidi kuliko mafunzo, jambo linalopunguza uzito wa uhalisia wa maudhui.

2. “Mhakiki ni msanii aliyebobea katika nadharia, misingi na utendaji wa taaluma ya utunzi.” Fafanua kauli hiyo kwa kutoa hoja tano.

Kwanza, mhakiki ni msanii kwa kuwa kazi yake huhitaji ubunifu katika kuchambua na kutoa maana ya kazi ya fasihi. Anaweza kutumia mitazamo mbalimbali ya kifalsafa, kijamii au kihistoria kueleza maana iliyojificha kwenye kazi ya fasihi.

Pili, mhakiki anapaswa kuelewa nadharia mbalimbali za fasihi kama vile uhalisia, umuundo, au usasa ili kuweza kutoa tafsiri pana ya kazi ya sanaa. Uelewa huu humwezesha kuchambua kazi kwa kina na kutoa maoni yenye misingi ya kitaaluma.

Tatu, mhakiki ni msanii kwa kuwa huandika kazi yake kwa mtindo wa kipekee unaoweza kuhamasisha, kufundisha au kuchochea mjadala. Anaweza kutumia lugha ya kisanaa, misemo ya fasihi na mitindo ya uandishi kama msanii mwingine yeyote.

Nne, mhakiki hufanya kazi ya utendaji kwa kuchambua kazi ya fasihi si tu kwa kuielewa bali pia kwa kuielezea kwa wasomaji wengine. Hii ni kazi ya kitaalamu inayohitaji weledi na uzoefu.

Tano, mhakiki ni kiungo muhimu kati ya msanii na hadhira. Yeye hutafsiri kazi ya sanaa kwa niaba ya wasomaji na hivyo kusaidia kazi hiyo kueleweka kwa urahisi. Bila mhakiki, baadhi ya kazi za fasihi zinaweza kupuuzwa au kutofahamika ipasavyo.

3. Elezea dhana za kifasihi zifuatazo: (a) Mafumbo (b) Lakabu (c) Misemo (d) Nahau (e) Mzungu

(a) Mafumbo ni kauli zinazotumia maneno kwa njia ya kificho au mfano ili kufikisha ujumbe bila kusema moja kwa moja. Huhitaji akili na upeo wa msikilizaji ili kuyaelewa. Mfano: "Kikapu kisichokuwa na mdomo huwekwa juu ya kaburi" humaanisha mtu asiye na ndugu au msaada.

(b) Lakabu ni jina la sifa au tabia linalotolewa kwa mtu au kitu badala ya jina halisi. Hutokana na matendo, maumbile au nafasi ya mtu. Mfano: mtu anayeongea sana anaweza kuitwa "Redio".

(c) Misemo ni kauli fupi zenye hekima au mafunzo zinazotumika kuelezea hali au tukio fulani kwa kutumia lugha ya picha. Mfano: "Kikulacho ki nguoni mwako" humaanisha mtu anayekudhuru ni mtu wa karibu nawe.

(d) Nahau ni semi au kauli ambazo maana yake haiwezi kueleweka moja kwa moja kwa kuchukua maana ya kila neno. Ni maneno ya pamoja yenye maana ya jumla tofauti na ya kawaida. Mfano: "Kula chumvi nyingi" humaanisha mtu mwenye uzoefu mkubwa wa maisha.

(e) Mzungu katika fasihi simulizi huweza kumaanisha si tu mtu mweupe kutoka Ulaya, bali pia mtu anayefuata mila au mitazamo ya kigeni na kuikataa ya kwao. Hutumika kwa namna ya kejeli au kueleza athari za utandawazi.

4. Soma matini ifuatayo, kisha bainisha vipengele vya kifani vilivyotumika:

Katika matini hii, kuna matumizi ya **lakabu** kama vile "Fataki", jina la dhihaka linalotolewa kwa mwanaume anayewinda mabinti wadogo. Lakabu hii huibua taswira ya mtu wa hatari na mwenye tamaa.

Pia kuna matumizi ya **nahau na misemo**. Mfano ni msembo “Wasa wahi wamejaa wa busara” unaoonesha hekima ya jamii katika kutoa maonyo. Nahau kama “Mkuki kwa nguruwe mtamu, kwa binadamu ni mchungu” hutumika kuonesha unafiki wa mhusika anayetenda mabaya lakini hapendi kutendewa.

Taswira pia imejitokeza kwa kiasi kikubwa, kama vile katika maelezo ya mwonekano wa mhusika, hali ya nyumba, na mavazi ya binti walioko kwa Majivuno. Taswira hizi huchora picha halisi akilini mwa msomaji.

Kuna **kejeli na ucheshi**, hasa katika mazungumzo kati ya Majivuno na wake au majirani. Ucheshi huu huibua burudani lakini pia hukosoa kwa njia ya kejeli tabia zisizofaa katika jamii.

Matumizi ya **majigambo na tambo** yanaonekana dhahiri kwa Majivuno, ambaye hujiona kuwa yeye ni bora zaidi, mwenye mamlaka na asiyeweza kuulizwa. Hili linaoneshwa katika usemi kama “Nimekula kuku mzima peke yangu”.

Matumizi ya **mazungumzo ya moja kwa moja** kati ya wahusika huipa kazi ladha ya kisanaa na kuweka uhalisia. Inamwezesha msomaji kuelewa hisia na mitazamo ya kila mhusika.

Hatimaye, matumizi ya **sarufi ya Kiswahili sanifu na lugha ya mitaani** yamechanganyika, jambo linaloleta uhalisia wa mazingira ya mtaa na kuonesha tabaka mbalimbali katika jamii.

5. Jamii inapokosa maadili ni sawa na nyumba iliyo jengwa pasipo msingi imara. Fafanua rai hii kwa kutoa hoja nne kutoka katika diwani mbili ulizosoma.

Katika diwani ya *Kimbunga* ya Haji Gora, mashairi mengi yanajikita katika kuonesha jamii inayokumbwa na mporomoko wa maadili. Katika shairi la “Kimbunga,” mtunzi anaeleza namna jamii imevamiwa na mmomonyoko wa maadili kiasi kwamba uhusiano wa watu umeharibika. Kupotea kwa mshikamano na heshima ndani ya jamii ni sawa na nyumba isiyo na msingi, ambayo huweza kuporomoka kwa urahisi wakati wowote.

Katika diwani ya *Mapenzi Bora* ya Shabani Robert, tunakutana na mashairi yanayozungumzia upotovu wa maadili ya mapenzi. Mashairi haya yanaonesha namna mapenzi ya dhiti yamebadilika na kuwa ya tamaa, usaliti na ulaghai. Jamii inayopoteza maadili ya upendo na uaminifu hujenga msingi dhifu wa maisha ya kijamii.

Katika diwani ya *Fungate ya Uhuru* ya Mohamed S. Khatibu, mshairi anaonesha kuwa uhuru usiozingatia maadili na misingi ya uwajibikaji hujenga jamii ya kihuni. Uhuru kama nyumba unapaswa kujengwa juu ya msingi wa nidhamu, heshima, na haki. Bila haya, jamii hurudi nyuma badala ya kusonga mbele.

Katika diwani ya *Chungu Tamu* ya Theobald A. Mvungi, mashairi huonesha jamii iliyokosa mwelekeo wa kimaadili kutokana na ushawishi wa utandawazi na tamaa ya mali. Jamii kama hii hujikuta ikiangamia kwa sababu ya kuabudu vitu badala ya utu. Hali hii ni kama nyumba isiyo na msingi, inayoyumba kila upande.

6. Watunzi wa mashairi ni weledi wa kutetea mandhari yenye uwezo wa kufikisha ujumbe kwa jamii husika. Tathmini ukweli wa kauli hii kwa kutoa hoja tatu kwa kila kitabu katika diwani mbili ulizosoma.

Katika diwani ya *Kimbunga* ya Haji Gora, mtunzi amehimiza ushirikiano na mshikamano wa kijamii kwa kutumia mandhari ya pwani, maisha ya wavuvi, na dhoruba za baharini kuonesha changamoto za jamii. Mandhari hii imekuwa mfano wa jamii inayopaswa kuwa na mshikamano ili kukabiliana na matatizo yao kwa pamoja.

Pia, katika diwani hiyo, mshairi ametumia mandhari ya kisiwa na bahari kuonesha upweke na hali ya kutojali inayotokea wakati jamii inapoteza mawasiliano ya kweli. Mandhari hii inaongeza uzito wa ujumbe kuhusu umuhimu wa kuwasiliana na kujali katika familia na jamii.

Mandhari ya dhoruba na upepo mkali imekuwa na mafumbo mengi yanayobeba ujumbe wa kisiasa na kijamii kuhusu mabadiliko yasiyo na mwelekeo, kuonesha jinsi jamii inavyoweza kusombwa na “kimbunga” cha upotovu wa maadili na uongozi mbovu.

Katika diwani ya *Fungate ya Uhuru* ya Mohamed S. Khatibu, mandhari ya maisha ya baada ya uhuru imetumiwa vizuri kuonesha kuporomoka kwa matumaini ya wananchi. Mashairi yanatumia majiji, nyumba za kifahari na maisha ya anasa kama mandhari ya kuchambua tabaka la viongozi wasiojali wanyonge.

Pia, mshairi anatumia mandhari ya maskini na mijini kuonesha mgawanyiko wa kitabaka unaoongeza mateso kwa watu wa chini. Ujumbe wake unafika kirahisi kwa sababu mandhari inalingana na mazingira ya wasomaji wengi.

Vilevile, mshairi ametumia mandhari ya maisha ya nyumbani na kifamilia kuonesha namna uhuru haujaleta mabadiliko ya kweli kwa watu wa kawaida. Hii ni njia ya kuhamasisha jamii kuhoji mwelekeo wa maendeleo waliyoahidiwa.

7. “Mtindo ni upekee wa mwandishi katika uandishi wa kazi za fasihi.” Kwa kutumia riwaya mbili ulizosoma, toa hoja tatu kwa kila riwaya ukionyesha jinsi mitindo ya riwaya hizo unavyofanana na unavyotofautiana.

Katika riwaya ya *Kufikirika* ya Shabani Robert, mtindo wa kutumia ndoto au safari ya kiakili umetumika kwa upekee ili kufikisha ujumbe wa mabadiliko ya kijamii. Mtindo huu unamruhusu mwandishi kuzungumzia matatizo ya jamii kwa njia ya kufikirika lakini yenye maana kubwa.

Pia, mwandishi ametumia mtindo wa mazungumzo ya moja kwa moja kati ya wahusika ili kuonyesha tofauti za kifikra. Mazungumzo haya yamefanya simulizi kuwa hai na kuwashirikisha wasomaji katika hoja zinazoendelea.

Riwaya hii pia imetumia mtindo wa msimulizi wa mtu wa kwanza ambaye ni mhusika mkuu, jambo linalomfanya msomaji kuwa karibu sana na hisia na maoni ya mhusika, hivyo kuongeza ushawishi wa ujumbe.

Katika riwaya ya *Usiku Utakapokwisha* ya Mbunda Msokile, mtindo wa kutumia nyaraka kama barua na kumbukumbu umetumika. Huu ni mtindo wa kipekee unaoleta muonekano wa uhalisia na ushahidi wa matukio yaliyotokea.

Vilevile, riwaya hii inatumia mtindo wa mkabala wa kisiasa na kihistoria kwa kuonesha maisha ya kijamaa, ukoloni mamboleo na mapambano ya kiitikadi. Mtindo huu unaipa kazi uzito na mvuto wa kiakili.

Mwandishi pia ametumia mtindo wa msimulizi wa tatu anayeonekana kujua kila kitu, jambo linalompa uwezo wa kutoa taswira pana ya jamii na kueleza matukio kwa undani zaidi ikilinganishwa na mtindo wa mtu wa kwanza wa *Kufikirika*.

8. Suala la ukombozi ndio kilio kikuu cha waandishi wengi katika karne ya ishirini na moja. Pendekeza mbinu nne zilizotumiwa na waandishi katika kufikia ukombozi halisi kwa kutumia tamthilia mbili ulizosoma.

Katika tamthilia ya *Nguzo Mama* ya Penina Mhando, mbinu ya kutumia wahusika wa kike waliodhulumiwa kama sauti ya ukombozi imetumika. Hii huibua hisia za huruma na kutambua haja ya kuondoa mifumo ya kimabavu inayowakandamiza wanawake.

Pia, tamthilia hii inatumia migogoro ya kifamilia na kijamii kama mbinu ya kuibua mjadala kuhusu nafasi ya mwanamke na haki za msingi. Kupitia migogoro hiyo, waandishi wanaweza kueleza ukandamizaji na kupendekeza njia za kuondokana nao.

Katika tamthilia ya *Morani* ya Emmanuel Mbogo, waandishi wametumia mbinu ya maigizo ya kijadi kuonesha mabadiliko ya kijamii. Maigizo hayo yanaibua fikra za kuhoji mila kandamizi na kuhimiza ukombozi wa kiakili na kijamii.

Vilevile, waandishi wametumia mbinu ya lugha ya kishairi na ishara nyingi katika tamthilia hizo ili kufikisha ujumbe kwa njia ya kisanii. Mbinu hizi husaidia kuchochea fikra na kuchambua mifumo ya kibepari na kitabaka, na hivyo kutoa mwelekeo wa ukombozi wa kweli.